

*Franz-Rudolf Brügge*mann: *Die Farbbezeichnungen in der tschechischen und slowakischen Schriftsprache der Gegenwart*. Peter Lang, Frankfurt am Main 1996, 271 str. (ISBN 3-631-49489-0)

Ve Slavisticko-baltistickém semináři univerzity v Münsteru (SRN), založeném 1930, vznikla v šestém a sedmém desetiletí jeho existence pozoruhodná řada bohemistických publikací (Hubert Rösel: *Wörterbuch zu den tschechischen Schriften des J. A. Comenius*, 1983; Eva Bauer: *Deutsche Entlehnungen im tschechischen Wortschatz des J. A. Comenius*, 1983; Gisela Niggemann: *Untersuchungen zur Nominalkomposition im Tschechischen*, 1986; Jürgen Warmbrunn: *Englische lexikalische Entlehnungen im Wortschatz der tschechischen Gegenwartssprache*, 1992). Posledním, pátým jejím počinem je disertace Franze-Rudolfa Brüggemanna o pojmenování barev v současné spisovné češtině a slovenštině.

Disertace přináší podstatně víc, než co slibuje její název. Vlastní analýze názvů barev (na str. 127–218) tu totiž předchází důkladný kritický přehled dosavadních bádání o pojmenování barev a zejména různých lexikálních teorií od jejich počátků v druhé polovině předešlého století až po současnost. Pro českého čtenáře je zajímavý teoretický přístup vycházející z „neoromantického“ zkoumání jazykových obsahů (Sprachinhaltsforschung), rozpracovaný v padesátých letech v Německu Leo Weisgerberem. Osvojení světa se podle něho děje zvládnutím slovních polí, tzn. množin významově blízkých slov, jež se vzájemně sémanticky vymezují a dohromady pokrývají určitou pojmovou oblast jazyka. Protože Brüggemann s pojmem pole pracuje, podává v první půli podrobně a kriticky jeho genezi, jeho postupné modifikace, ohlasy na něj a jeho aplikace.

Slovní pole je u Weisgerbera chápáno jako výfyz z jazykového mezisvěta, který je vybudován celostí skupiny jazykových znaků působících společně v organické rozčleněnosti. Názvy barev představují typické hloubkově členěné pole. Jazykový obraz barev nemá ani přímý vztah k přírodě, ani nepodává svědectví o schopnostech lidského oka, nýbrž leží plně v „duchovním mezisvětě“ závislém na úsudkových možnostech člověka. Analýza názvů barev v češtině a slovenštině slouží autorovi k verifikaci této teorie: jazykové zvládnutí světa barev je totiž v různých jazycích různé, neboť jazykem má podle této teorie být lidské vnímání barev ovlivněno. Základ Weisgerberovy teorie byl pak postupně propracováván, zejména Helmutem Gipperem a Hansem Schwarzem. Podstatným vkladem do jejího rozvoje přispěl Eugenio Coseriu vypracováním metody kroků umožňující dělení lexikálního obsahového kontinua na lexikální paradigmatata – pole. S přehledem se autor vyrovnává i s dalšími teoriemi zasahujícími problematiku lexika: s Lyonsovou relační sémantikou a s hypotézou Sapirovou-Whorfovou. Podle ní jazyky společenství determinují jejich myšlení; to rozhodně odmítají univerzalisté Brent Berlin a Paul Kay, jejichž názory jsou zde také přehledně vyloženy.

Slavista a bohemista Brüggemann věnuje značnou pozornost také přijetí a propracování teorie slovních či pojmových polí ve slovanských lingvistikách. Z české tu vyzvedává Josefa Filipce, který vzdor tehdy převládajícímu ideologicky motivovanému odmítavému stanovisku už na sklonku padesátých let integroval teorii polí do svého „mnohoaspektového popisu a výkladu“. Otto Ducháčkovi a Růženě Ostré pak přiznává zásluhu o další rozvíjení teorie jazykových polí u nás.

V jistém rozporu se stavem teoretických úvah je nerozvitost materiálových bádání o názvech barev ve slovanských jazycích. Zatímco slovenština má mj. řadu statí od různých autorů a především speciální monografii Jozefa Škultétyho (*Kapitoly z chromatickej terminologie slovenčiny a románských jazykov*, 1979), problematika pojmenování barev v češtině je dotčena pouze několika dílčími studii, představujícími namnoze jen okraj zájmů různých, byť významných badatelů (Miloš Dokulil, Václav Machek, Igor Němec aj.). I tato skutečnost je jednou z motivací vzniku Brüggemannovy práce.

Východiskem jeho popisu je Schwarzovo schéma, jež je výsledkem diskuse mezi Sch. a Gippem: Schwarzův názor je oproštěnější od závislosti na mimojazykových skutečnostech.

Pole barev se člení na: A abstraktně použitelné názvy a B názvy v použití omezené (např. na vlasy, pokožku či na barvu koní apod.). Barvy A se dále dělí na: 1) základní názvy, a to: a) první řady (*modrý*) a b) druhé řady (*fialový*); 2) pomocné názvy, a to a) přirovnávací (*indigo, jantarový, cihlově červený*); b) podobnostní (*modravý, namodralý; modroučký*); a c) složené (*modrozelený*); 3) názvy pro pestrost (*strakatý*).

Barvy B se dělí dále na: a) základní (*plavý; vráný*) a b) pomocné (*kaštanově hnědý*).

Jako část C jazykového pole barev jsou zařazeny výsledky slovtvorných procesů, jejichž motivujícími východisky jsou názvy barev: 1) substantivní odvozeniny (*modř*) a 2) verbální odvozeniny, a to: a) faktitiva (*modřít*), b) inchoativa (*modrat*); c) durativa (*modrat se*); d) iterativa (*modrávat*).

Část C je zároveň jistým kritériem pro příslušnost názvů k jisté části pole. Např. kritériem pro příslušnost názvu mezi názvy první řady (*modrý*) a druhé řady (*fialový*) nemůže být ani etymologie, ani fakt neodvozenosti prvních a odvozenosti druhých: české názvy *červený* a *zelený* nejsou etymologicky primární a přesto mezi základní názvy první řady nepochybně patří. Mluví pro to především odvozené bezpříponové typy substantivní názvů *červeň, zeleň* (ale ne **fial* či **fialov*), faktitivní slovesa *červenit, zelenit* (ale ne **oranžovit*). Samozřejmě není to kritérium absolutní: např. mezi A 1 prvořadé patří např. i *šedý*; substantivum *šed* existuje uzuálně, sloveso **šedit* však jen potenciálně. I mezi těmito nejzákladnějšími názvy může už autor konstatovat rozdíly mezi češtinou a slovenštinou: čeština má dva prvořadé názvy pro červené barvy: *červený* a *rudý*, slovenština zas dvě pojmenování modré: *modrý* a *belasý*.

Brügemannova úloha tu ovšem byla ztížena okolností, na niž ostatně sám upozorňuje, že totiž jak pro češtinu, tak pro slovenštinu neexistují vpravdě současné úplné slovníky. Názvy, které nejsou mezi hesly Slovníku spisovného jazyka českého, autor do svých úvah tudíž zahrnout nemohl. Jsou to většinou nepodstatné jednotlivosti, jako domnělá neexistence adjektiv *ebenový, kakaový* v češtině (proti slovenštině). Ale zřejmě tak byl pominut i velmi produktivní typ substantivních pojmenování barev vznikající substantivizací ženské podoby adjektiva (*červená, modrá, bílá* ...) – a na druhé straně byla zbytečně uvedena jakási česká hapax legomena jako *modrota, zelenota* ...

U názvů zvaných v práci „podobnostní“, které jsou ve slovnících jazyků obecně velmi rozvinuté, odhaluje autor nejvýraznější rozdíly mezi češtinou a slovenštinou, a to i v slovtvorných postupech, např. v češtině konstatuje prefixační sufixaci (*nažloutlý*) proti slovenské sufixaci specifickými sufixy (např. *žltastý*). Ojedinelá je tu mylná interpretace českého expresivního názvu *žlutácký* (mimořádně omezeně použitelného jen s pojmenováním odborových organizací) jako názvu vyjadřujícího zesílenou míru.

Rozdíly mezi barevnými kompozity mezi češtinou a slovenštinou se týkají pouze jejich grafické stránky, která je ve slovenštině důslednější, a větší uzuálnosti složitých pojmenování typu *čerešňovo tmavočervený* ve slovenštině.

Zčásti sporné je však autorovo sledování verbálních odvozenin od názvů barev: faktitiva lze přijmout s tou výhradou, že autorem uvedené perfektivizační prefixy *na-*, *o-*, *z-* nejsou vázány na sémantický rys barvy, nýbrž na jiné sémy slovesa: za stejná prostá perfektiva lze např. uznat *nabílit* i *vybílit* s tím, že presupozice vykonávání činnosti bílení je tu pokaždé jiná (např. činnost na ploše proti činnosti uvnitř prostory).

Pro deadjektivní slovesa intransitivní (*bělet, hnědnout, modrat*...) přistoupil autor ve shodě s německou tradicí na nevýstižný název inchoativa. Tato slovesa ve skutečnosti pojmenovávají získávání vlastnosti, v našem případě barvy, jako proces. Nejde tu však pouze o začátek či o první fázi tohoto procesu, jak by ono pojmenování naznačovalo.

Jednoznačný je čistě perfektivizační prefix *z-* u intransitivních sloves typu *zbělet*, *zhnědnout*, *zmodrát* a *za-* u sloves manifestace vlastnosti (zde zvaných durativa), jako *zazelenat se*, *zarůžovět se*. Autorem uváděný prefix *roz-* (*rozmodrát se*) má ovšem jednoznačně význam ingresivní, nikoli čistě perfektivizační.

Čtvrtá autorova skupina deadjektivních sloves – iterativa jako *žernávat*, *modřivat* – není v češtině charakteristická jen pro slovesa odvozená od názvů barev, nýbrž je to tu téměř paradigmatický způsob derivování sloves iterativního vidu (či způsobu děje). (Výjimkou tu jsou pouze slovesa 2. třídy typu *minout* a *tisknout*, a to at jsou odvozena z názvů barev nebo ne; tyto typy představují totiž vždy konec derivační řady.) Je to tedy gramatikum, nikoli lexikální specifikum. Je ovšem třeba vytknout, že prefix *pro-* (*promodrávat*) neslouží k jejich perfektivizaci (perfektivní iterativa neexistují); ve skutečnosti je připojen už k jejich fundujícím útvarům (*promodrát*) a jejich význam modifikuje ve smyslu „proniknutí“.

Brüggemannova kniha je doplněna úctyhodnou bibliografií zabírající celé 64 strany. Zde – aspoň pokud se týká literatury české – neschází zcela určitě žádný z titulů zejména posledních čtyř desetiletí, který by se dané tematiky aspoň zprostředkovaně týkal; to je obecná silná stránka německých disertací. Na druhé straně v práci přeče jen najdeme chyby v grafice českých, slovenských a francouzských citací.

Franz-Rudolf Brüggemann svou monografií o názvech barev účinně verifikoval nosnost teorie slovních polí na českém a slovenském lexiku. Zejména na existujících derivačních možnostech a na živých modelech kompozice dokázal stejnost či obdobnost chování názvů barev v obou jazycích a přitom upozornil i na detailní difference mezi nimi. Nadto vítaným způsobem zaplnil mezeru, která dosud v popisu českého lexika (na rozdíl od slovenského) existovala.

Dušan Slosar

Adamec, P. – Hrabě, V. – Jiráček, J. – Miloslavskij, I.G. – Žaža, S.: *Morfologie ruštiny I*. Brno 1996, 166 s. (ISBN 80-210-1454-7)

Только что вышла из печати первая часть нового учебного пособия, посвященного морфологическому строю русского языка. Учебник предназначен для студентов чешских высших учебных заведений, изучающих русский язык. Необходимость этого издания бесспорна, так как в практике преподавания русского языка в высшей школе морфология является, пожалуй, центральной среди всех учебных курсов.

Ориентация на студенческую аудиторию предопределила и выбор жанра учебного пособия – «курс лекций по русской морфологии». Хочется отметить, что коллектив авторов успешно справился с поставленной задачей: подготовленная книга написана в той наиболее выигрышной форме, которая объединяет в себе и жанр классического учебного пособия, и жанр нормативной грамматики, и жанр сопоставительной грамматики, и жанр справочного пособия по теории, синтаксическому и стилистическому употреблению частей речи, по акцентной характеристике конкретных грамматических форм. Сразу оговорим, что включение в курс лекций по морфологии краткой теории словообразования, а также соответствующих разделов внутри глав основной части не только целесообразно с практической точки зрения (тем самым авторы заполнили «пробел в университетском образовании русистов, возникший потому, что